

Rosak, Mirosław

Źródła dochodów rodzin wiejskich na przykładzie regionu Kurpiowszczyzny

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 23, 81-93

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŹRÓDŁA DOCHODÓW RODZIN WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE REGIONU KURPIOWSZCZYZNY

SOURCES OF INCOME OF RURAL FAMILIES – THE KURPIE REGION EXAMPLE

Wstęp

Polska wieś jest jednością jako wspólnota terytorialna, czyli zespół ludzi obszarowo zamkniętych, którzy powiązani są ze sobą niezależnie od wykonywanego zawodu. To również zintegrowana jednostka produkcyjna, gdyż gospodarstwa rolne wraz z rodzinami tworzą sieć wytwórczą produktów. W aspekcie społeczno-kulturowym, wieś stanowi jedyny w swoim rodzaju organizm społeczny, kulturowy i religijny.

Wstąpienie Polski w struktury UE otworzyło nowe możliwości aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich. Nowe instrumenty wspierania przedsiębiorczości wiejskiej, jakie pojawiły się wraz z członkostwem w UE, stanowią dużą szansę na poprawę sytuacji ekonomicznej terenów wiejskich, ale także są wyzwaniem dla ludności wiejskiej. Skuteczne oddziaływanie programów wspierania rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich w największej mierze zależy do dobrej opinii mieszkańców na temat naszego członkostwa w UE oraz świadomości możliwości zewnętrznego finansowania realizacji projektów odnośnie własnych działalności gospodarczych¹.

Polska jest krajem zdecydowanie nizinnym z klimatem umiarkowanym, a opady atmosferyczne są naszym głównym źródłem zasobów wodnych. Te czynniki decydują między innymi o kierunkach produkcji, strukturze

* dr inż., Wyższa Szkoła Agrobiznesu w Łomży, członek Zarządu Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika

¹ A. Otłowska, J. Buks, P. Chmieliński, *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2006, s. 47

i wydajności rolniczej, także w Regionie Kurpiowskim. Na Kurpiach oraz w powiecie ostrołęckim przeważają gleby o małej i średniej przydatności rolniczej. Cechą charakterystyczną jest również duża bioróżnorodność, naturalny krajobraz oraz bogaty zasób siedlisk. Związane jest to ze specyficznym charakterem gospodarstw rolnych w regionie, ich dużym rozproszeniem, wielkością i sposobem funkcjonowania. Przeważają tu gospodarstwa małe obszarowo, o niskiej towarowości, które to przeznaczają produkty na samozaopatrzenie.

W ostatnich latach zauważa się wysoką dynamikę przemian gospodarczych w Polsce, a co za tym idzie w naszym regionie. Zmiany te w bardzo szybkim czasie prowadzą do niwelowania wielu niekorzystnych różnic oraz harmonizacji z wymogami Unii Europejskiej. Jednak skala i potrzeba niezbędnych zmian, także tych związanych z różnicowaniem działalności gospodarczej prowadzonej przez osoby zamieszkujące na wsi, wydaje się być wciąż duża. Wprowadzie postęp gospodarczy i możliwość edukacji znacznie poszerzyły zakres zarobkowania wśród rodzin rolniczych. Z danych publikowanych przez IERiGŻ-PIB wynika, że tylko 34,5% osób w wieku 15 lat i powyżej, deklarujących pracę w gospodarstwie, pracuje w nim w pełnym wymiarze czasu. Z pozostałej liczby pracujących w gospodarstwie, tj. sezonowo lub dorywczo, 16,3% ankietowanych wskazała, że nie pracują w pełnym wymiarze, gdyż nie ma takiej potrzeby. Osoby zbędne w gospodarstwie rolnym, niepracujące poza gospodarstwem i nie zarejestrowane jako bezrobotne, tworzą tzw. bezrobocie ukryte². Należy zauważyć, że stopa bezrobocia obliczona odrębnie dla ludności zamieszkałej na wsi, jest znacznie wyższa niż w terenach miejskich, czy też w jakimkolwiek kraju UE i dla przykładu w 2003 roku, wyniosła 28,4%³. Trudności związane z określeniem stopy bezrobocia w terenach wiejskich wynikają zarówno z występowania opisanego powyżej zjawiska bezrobocia ukrytego, jak i rozbieżności w definiowaniu pojęcia ludności rolniczej oraz działalności rolniczej. Według GUS, ludność rolnicza to osoby utrzymujące się wyłącznie lub głównie z dochodów z pracy we własnym gospodarstwie rolnym⁴. GUS pomija w badaniach zagadnienie ustalania kategorii ludności rolniczej poprzez operowanie szerokim pojęciem „ludności związanej z rolnictwem”. Dopełnieniem tej kategorii jest dodanie do niej ludności mieszanej, głównie rolniczej przy uwzględnieniu, że praca w gospodarstwie rolnym stanowi jedyne źródło utrzymania rodziny, mieszanej – głównie nierolniczej, jeśli w gospodarstwie są osoby uzyskujące dochody ze źródeł nierolniczych oraz ludności nierolniczej⁵. W świetle przedstawionych danych, interesującym

² Ł. Zwoliński, *Wybrane cechy demograficzne ludności wiejskiej w latach 2000-2005*, Warszawa 2007, s. 21.

³ I. Frenkel, „Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi polskiej na tle krajów Unii Europejskiej”, Warszawa 2006, *Wieś i rolnictwo*, nr 1 (130), s. 43.

⁴ Ludność związana z rolnictwem, część I, GUS, Warszawa 1997, s. 17.

⁵ J.S. Zegar, *Źródła utrzymania wśród rodzin związanych z rolnictwem*, Warszawa 2006, s. 28-29

wydaje się, jakie są źródła dochodów rodzin wiejskich oraz z jakich dodatkowych źródeł dochodu korzystają współcześni rolnicy, także z naszego regionu. Czy uzyskiwane dochody z różnych źródeł mogą być podstawą ich dalszego rozwoju?

Cel i zakres pracy

Celem niniejszego opracowania była identyfikacja i ocena źródeł dochodów wiejskich gospodarstw domowych, a co się z tym wiąże możliwości dalszego rozwoju podmiotów związanych bezpośrednio ze sferą wytwarzania żywności. Przed przystąpieniem do badań postawiono następujące tezy:

1. Najważniejszym źródłem dochodu gospodarstw rolniczych jest praca we własnym gospodarstwie.

2. Gospodarstwa prowadzące działalność w celach zarobkowych dokonują najwięcej zmian i ulepszeń w swojej działalności rolniczej.

Postawiony cel oraz sformułowane tezy zostały osiągnięte poprzez znalezienie odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie:

1. Co stanowi najważniejsze źródło utrzymania dla osób na wsi prowadzących gospodarstwo rolnicze a zarazem domowe?

2. Jakie plany na przyszłość mają rolnicy wobec prowadzonych przez siebie gospodarstw?

Materiały i metody

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto pojmowanie ludności rolniczej jako właścicieli i członków rodzin związanych z indywidualnym gospodarstwem rolniczym. Obecnie mały procent stanowią gospodarstwa czysto rolnicze. Sposób prowadzenia działalności rolnej oraz jej charakter uległ zmianom, jak też obraz typowego rolnika zmienił się w ciągu ostatnich lat.

Badania zostały przeprowadzone w formie ankiety i objęły liczbę 80 gospodarstw rolnych z terenu Kurpiowszczyzny. Przeprowadzone zostały w ciągu jednego, tj. 2007 roku. Respondenci otrzymali anonimowe ankiety, które pozwoliły zachować ich bezimiennność, co dodatkowo uwiarygodnia wyniki badań. Ankieta składała się z 20 pytań. Część pytań miała na celu określenie typu, sposobu i charakteru prowadzonej działalności rolniczej. Ponadto ankietowani odpowiadali na pytania dotyczące posiadania kwalifikacji zawodowych, czy płynności finansowej gospodarstwa. Jednak najważniejsze pytania, na które odpowiadali respondenci dotyczyły źródeł dochodu uzyskiwanych z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej oraz różnych form pozyskiwania dodatkowych środków pieniężnych.

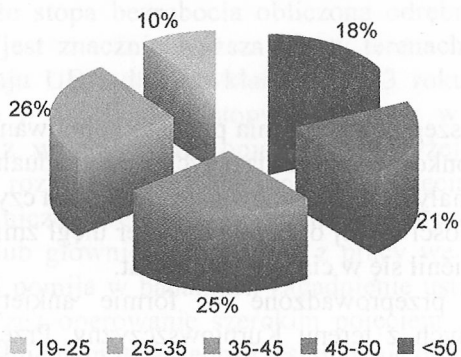
Wyniki badań

Charakterystyka grupy badawczej

Ankieta została przeprowadzona wśród właścicieli gospodarstw rolnych w województwie mazowieckim zlokalizowanych na terenie powiatu ostrołęckiego i częściowo łomżyńskiego. Najwięcej ankietowanych pochodziło z miejscowości o średniej zamożności, gdzie większość rolników stanowiły osoby w wieku produkcyjnym. Ponadto były to wioski, w których znajdowały się np.: ośrodki szkolno-wychowawcze, sklepy spożywcze, ośrodki zdrowia, kościoły. Część respondentów pochodziła z biedniejszych regionów, gdzie większość społeczeństwa stanowiły osoby starsze a punkty zaopatrzenia i sprzedaży znajdowały się w odległości kilku kilometrów.

Wśród ankietowanych wyróżniono główne grupy badanych, ze względu na wiek, wykształcenie, wielkość gospodarstwa i liczbę domowników. Badana grupa właścicieli gospodarstw rolnych składała się z 80 osób, z czego 30% stanowiły kobiety, a pozostałe 70% byli to mężczyźni. Korelacje pomiędzy mężczyznami a kobietami w wyszczególnionych grupach badawczych, były do siebie zbliżone, dlatego poniżej przedstawiono ogólną charakterystykę badanej zbiorowości, bez podziału na płeć.

Wykres 1. Wiek respondentów

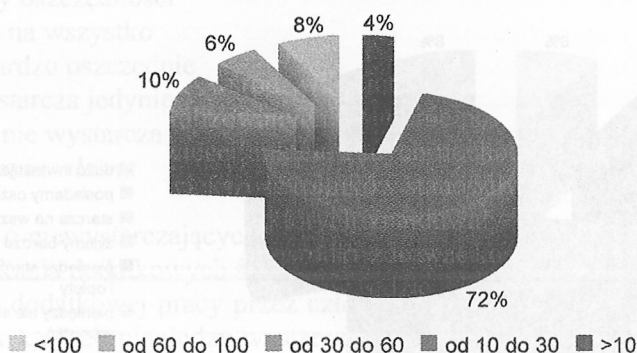
Źródło: badania własne

Wśród ankietowanych przeciętny wiek osób prowadzących gospodarstwo rolne wahał się od 25 do 45 lat, przy czym osoby w przedziale 25-35 lat stanowiły 26% ogółu badanej populacji, natomiast od 35 do 45 lat stanowiły 25%.

Najmniejszy wskaźnik wiekowy, bo tylko 10% wystąpił w przedziale od 19 do 25 lat. Możliwe, że było to spowodowane odbywającą się nauką młodej populacji lub też podjęciem pracy poza rolnictwem.

Najwięcej z ankietowanych gospodarstw posiadało od 10 do 30ha powierzchni ziemi (72% ogółu), najmniej gospodarstw, zajmowało obszar poniżej 10ha ziemi użytkowanej rolniczo.

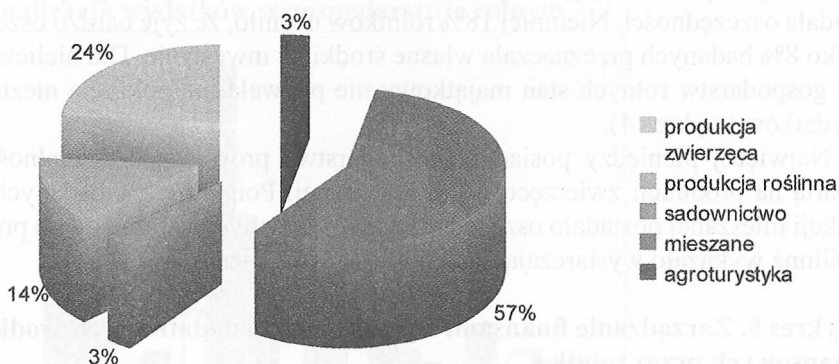
Wykres 2. Wielkość gospodarstwa w ha - użytki rolne

Źródło: badania własne

Wśród respondentów określono także rodzaj prowadzonej działalności.

Wykres 3. Typy produkcji rolniczej w analizowanych gospodarstwach

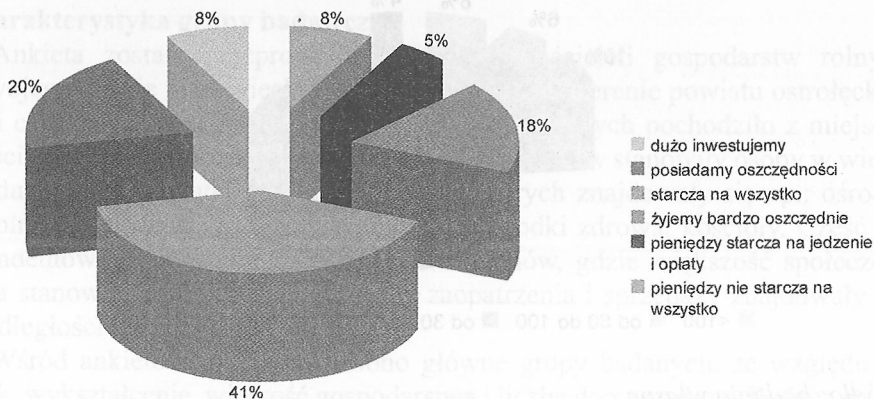
Źródło: badania własne

Spośród respondentów najwięcej gospodarzy, bo aż 57% zajmowało się produkcją mieszaną, która w przypadku badanych gospodarstw to połączenie produkcji roślinnej z produkcją zwierzęcą. Produkcja zwierzęca dotyczyła wyłącznie 23% badanych, 14% respondentów określiło swoją działalność rolniczą jako produkcję roślinną (wykres 3).

Zasoby finansowe gospodarstw rolniczych

Efektywność funkcjonowania przedsiębiorstwa rolniczego w dużej mierze zależy od posiadanych środków finansowych. Gospodarstwo nie będzie się rozwijało, jeśli jego sytuacja finansowa nie jest korzystna.

Wykres 4. Gospodarowanie środkami finansowymi w gospodarstwie rolnym

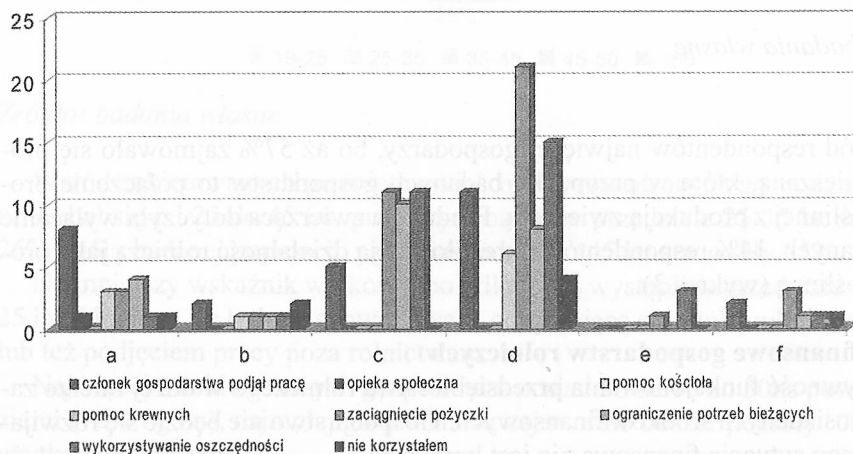

Źródło: badania własne

Większość gospodarstw rolnych była w dobrej sytuacji materialnej i stać było na pokrycie bieżących wydatków. Ponadto znaczna część gospodarstw posiadała oszczędności. Niemniej 18% rolników oceniło, że żyje bardzo oszczędnie. Tylko 8% badanych przeznaczała własne środki na inwestycje. Dla nielicznej grupy gospodarstw rolnych stan majątkowy nie pozwalał na pokrycie niezbędnych wydatków (wykres 4).

Najwięcej pieniędzy posiadały gospodarstwa prowadzące działalność rolną opartą na produkcji zwierzęcej, bądź mieszanej. Ponadto 52% badanych z produkcji mieszanej posiadało oszczędności, 37% badanych zajmujący się produkcją roślinną wykazało wystarczający poziom środków pieniężnych.

Wykres 5. Zarządzanie finansami a pozyskiwanie dodatkowych środków finansowych przez rolnika

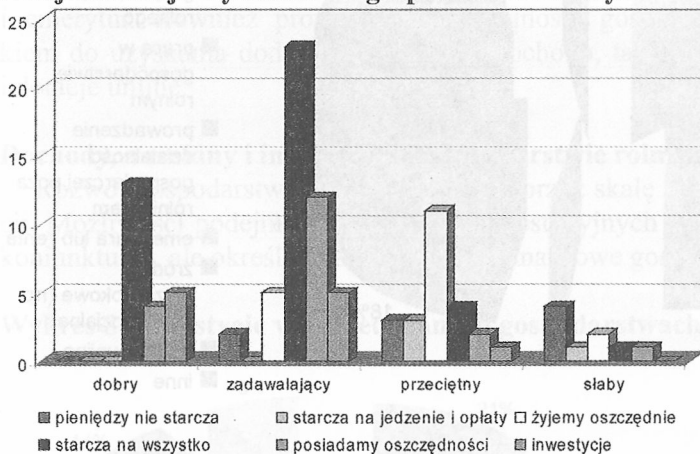
- a) dużo inwestujemy
- b) posiadamy oszczędności
- c) wystarcza na wszystko
- d) żyjemy bardzo oszczędnie
- e) pieniądze starcza jedynie na jedzenie i opłaty
- f) pieniędzy nie wystarcza na wszystko

Źródło: badania własne

Dla osób o niewystarczających środkach finansowych (wykres 5) najczęstszą formą pozyskania dodatkowych środków pieniężnych było zaciągnięcie pożyczki lub podjęcie dodatkowej pracy przez członka rodziny. Również właściciele gospodarstw, w których pieniądze wystarczało na minimum egzystencji, zaciągali pożyczki lub wykorzystywali posiadane oszczędności.

Rolnicy żyjący oszczędnie najczęściej zaciągali pożyczki lub ograniczali potrzeby, a oszczędności wykorzystywali jako dodatkowe źródło finansowe. Rolnicy posiadający niskie kwalifikacje zawodowe prowadzili gospodarstwa rolne charakteryzujące się niską dochodowością.

Wykres 6. Poziom z otrzymywanych dochodów z działalności rolniczej a racjonalizacja wydatków w gospodarstwie rolnym

Źródło: badania własne

Wśród respondentów z wysoką oceną dochodowości (wykres 6), 59% oświadczyło, że ich sytuacja materialna jest na dobrym poziomie i stać ich na pokrywanie bieżących wydatków, ponadto dokonali oni inwestycji i posiadali oszczędności.

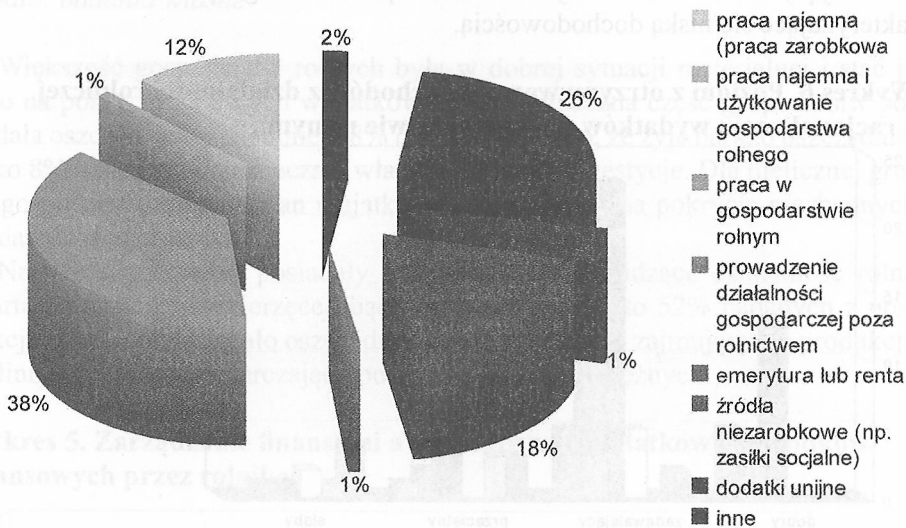
W grupie gospodarzy zadowolonych z otrzymywanych dochodów 48% twierdziło, że pieniędzy wystarcza na wszystko. Oszczędności posiadało 26% ankietowanych, a 11% dokonało inwestycji. Również 11% żyło oszczędnie. Najsłabszą kondycję finansową miały gospodarstwa o niskich dochodach, gdzie aż 45% ankietowanych oceniło swój standard życia na najniższym poziomie.

Główne źródła utrzymania w rolniczych gospodarstwach domowych

Prosperujące gospodarstwa rolne oprócz zysku z pracy we własnym gospodarstwie, posiadały inne źródła dochodu. Tylko nieliczni utrzymywali się wyłącznie z prowadzenia działalności rolniczej. Dodatkowe źródła uzupełniały stany finansowe gospodarstw rolnych.

W rolniczych gospodarstwach domowych (wykres 7) najwięcej osób 39%, utrzymywało się z pracy w gospodarstwie rolnym. Niewiele mniej, bo dla 26% dotacje unijne stanowiły drugorzędne źródło utrzymania. W następnej kolejności znajdowała się emerytura 18% badanych i praca najemna, z której utrzymywało się 12% osób ankietowanych. Dla nielicznych, bo po jednym procencie zarówno prowadzenie działalności gospodarczej jak i źródła niezarobkowe stanowiły dodatkowy dochód.

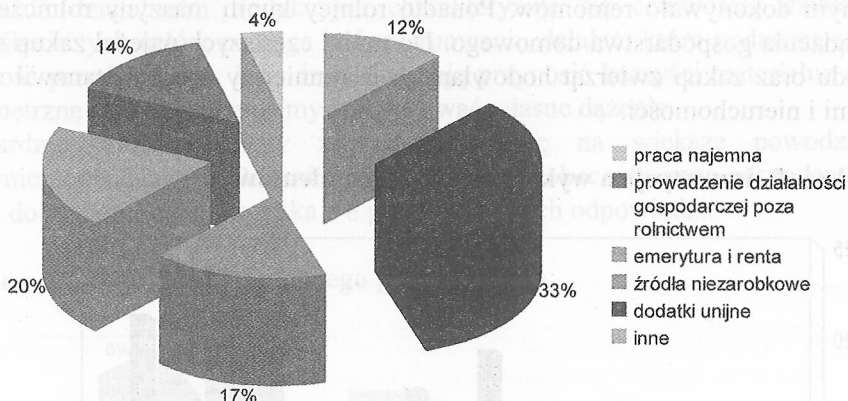
Wykres 7. Źródła utrzymania osób wchodzących w skład rolnego gospodarstwa domowego

Źródło: badania własne

Wśród osób, dla których praca w gospodarstwie rolnym stanowiła główne źródło utrzymania (dane dot. wykresu nr 7), najwięcej badanych posiadało wykształcenie średnie i zawodowe. 17% stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym, zaś tylko 10% ankietowanych posiadało wykształcenie wyższe. Większość rolników prowadziło gospodarstwo o mieszanym profilu w celach zarobkowych i określało własne gospodarstwo jako przekształcające się. Gospodarze utrzymujący się z pracy na roli, jako dodatkowe źródło najczęściej wymieniali dodatki unijne oraz rentę lub emeryturę.

Wykres 8. Źródła dochodu niewystępujące przed laty

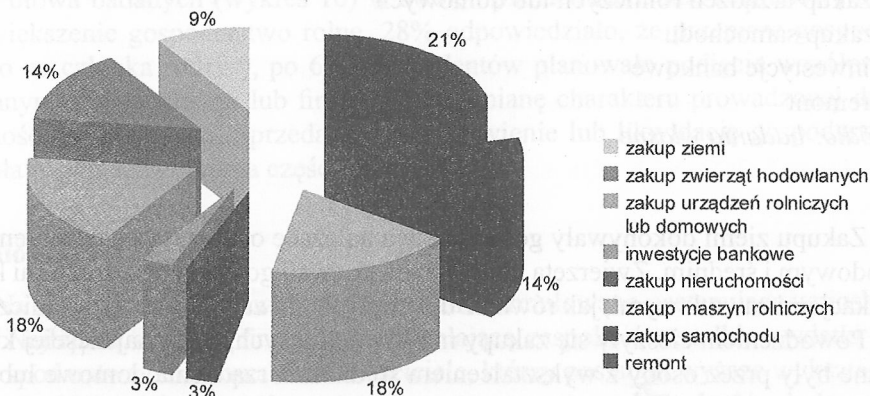
Źródło: badania własne

Do najczęściej wymienianych przez badanych (wykres 8), jako źródła niewystępujące w wcześniejszych latach należały dochody niezarobkowe tj. zasiłki socjalne, pomoc społeczna. Ponadto dawniej gospodarze nie otrzymywali środków pieniężnych pochodzących z przyznawanych rent i emerytur. Również prowadzenie działalności gospodarczej nie było środkiem do uzyskania dodatkowego źródła dochodu, tak samo jak praca najemna i dotacje unijne.

Dochody, a zmiany i inwestycje w gospodarstwie rolnym

Rozwój gospodarstwa uwidacznia się poprzez skalę dokonywanych inwestycji. Możliwości podejmowania działań inwestycyjnych nie tylko sprzyja dobrej koniunkturze, ale określa poziom i zasoby finansowe gospodarstwa rolnego.

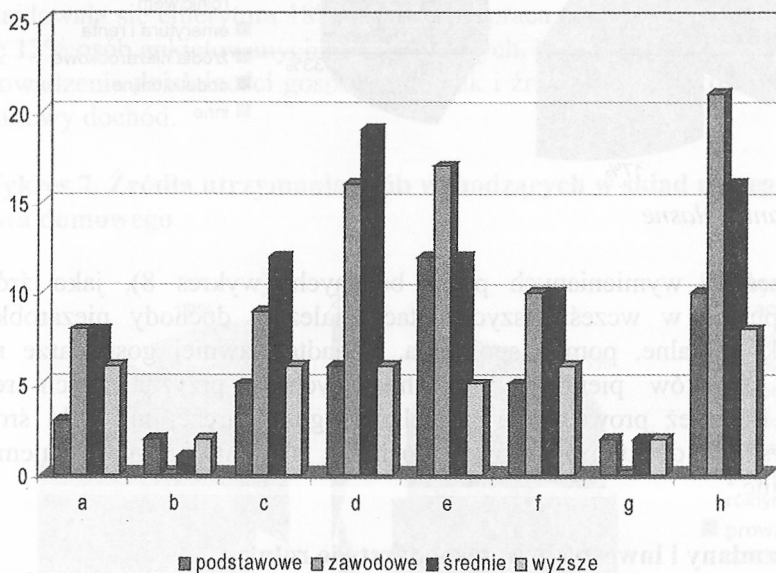
Wykres 8. Inwestycje w ankietowanych gospodarstwach

Źródło: badania własne

Najwięcej gospodarzy (wykres 8) w ostatnim czasie w swoim gospodarstwie rolnym dokonywało remontów. Ponadto rolnicy kupili maszyny rolnicze oraz urządzenia gospodarstwa domowego. Do mniej częstszych najeżdzał zakup samochodu oraz zakup zwierząt hodowlanych. Najmniejszy procent stanowił zakup ziemi i nieruchomości.

Wykres 9. Inwestycje a wykształcenie respondentów

- a) zakup ziemi
 b) zakup nieruchomości
 c) zakup zwierząt hodowlanych
 d) zakup maszyn rolniczych
 e) zakup urządzeń rolniczych lub domowych
 f) zakup samochodu
 g) inwestycje bankowe
 h) remont

Źródło: badania własne

Zakupu ziemi dokonywały gospodarstwa należące osób z wykształceniem zawodowym i średnim. Zwierzęta hodowlane kupowali gospodarze z średnimi kwalifikacjami zawodowymi, jak również dokonywali oni zakupu maszyn rolniczych.

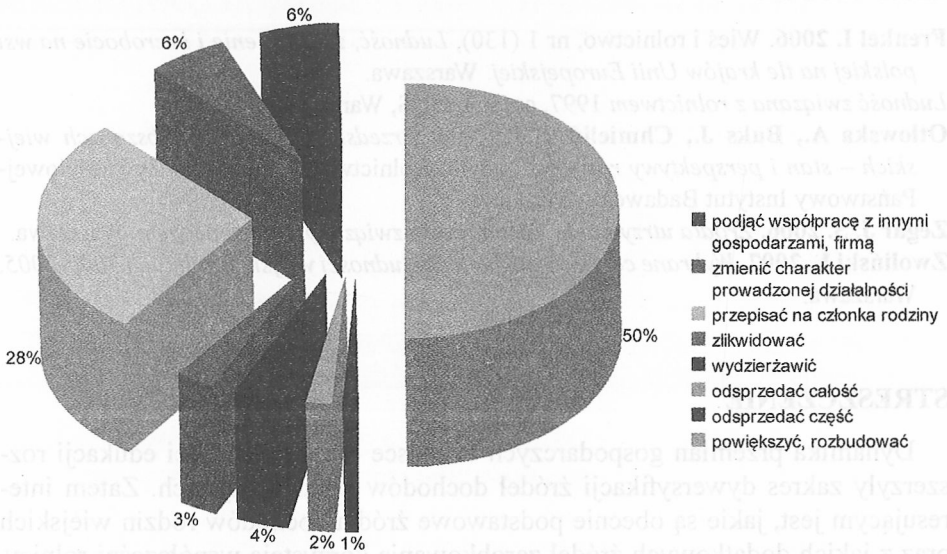
Powodzeniem cieszyły się zakupy maszyn rolniczych, które najczęściej kupowane były przez osoby z wykształceniem średnim. Urządzenia domowe lub rolnicze kupowali badani z wykształceniem zawodowym, którzy również wykonali najczęściej remontów w swoim gospodarstwie rolnym (wykres 9).

Plany rolników związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego

Każda działalność produkcyjna charakteryzuje się celowością działania. Określenie tych celów pomaga w konstruowaniu działań, które podnoszą efektywność przedsięwzięć. Jeśli działania mają przynosić korzyści materialne oraz wewnętrzną satysfakcję musimy sprecyzować własne dążenia.

Bardziej ambitne plany zwiększają szansę na większe powodzenie w zamierzonych celach. Badani zapytani o plany wobec własnego gospodarstwa, mieli do wyboru jedną lub kilka z 8 przygotowanych odpowiedzi.

Wykres 10. Plany wobec własnego gospodarstwa

Źródło: badania własne

Połowa badanych (wykres 10) w swoich planach zakładała rozbudowę bądź powiększenie gospodarstwa rolnego. 28% odpowiedziało, że przepisze gospodarstwo na członka rodziny, po 6% respondentów planowało podjęcie współpracy z innymi gospodarzami lub firmą jak też zmianę charakteru prowadzonej działalności gospodarczej. Sprzedaż, wydzierżawienie lub likwidację gospodarstwa miała w planach znikoma część badanych.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Najlepszą sytuację finansową pozwalającą zaspokoić wszelkie wydatki gospodarstwa deklarowali ich właściciele, którzy posiadali wyższe wykształcenie. Najmniej zadowoloną z poziomu otrzymywanych dochodów była grupa badanych z wykształceniem podstawowym.

2. W odniesieniu do blisko 40% badanych gospodarstw, dochody z działalności rolniczej były podstawowym źródłem ich dochodów. W jednej czwartej gospodarstw, ich właściciele i członkowie rodzin rolnika podejmowali dodatkową pracę zarobkową.
3. Najczęstszą deklarowaną zmianą w gospodarstwie rolnym, w aspekcie dochodów, była chęć jego modernizacji. Najwięcej zmian deklarowali rolnicy prowadzący produkcję zwierzęcą i mieszaną. Skłonność do inwestowania była szczególnie silna wśród osób pracujących poza gospodarstwem rolniczym.

LITERATURA

- Frenkel I. 2006.** Wieś i rolnictwo, nr 1 (130), *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi polskiej na tle krajów Unii Europejskiej*. Warszawa.
- Ludność związana z rolnictwem 1997*. część I, GUS, Warszawa.
- Otlowska A., Buks J., Chmieliński P. 2006.** *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, Instytut Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Zegar J. S. 2006.** *Źródła utrzymania wśród rodzin związanych z rolnictwem*. Warszawa.
- Zwoliński Ł. 2007.** *Wybrane cechy demograficzne ludności wiejskiej w latach 2000-2005*. Warszawa.

STRESZCZENIE

Dynamika przemian gospodarczych w Polsce oraz możliwości edukacji rozszerzyły zakres dywersyfikacji źródeł dochodów rodzin wiejskich. Zatem interesującym jest, jakie są obecnie podstawowe źródła dochodów rodzin wiejskich oraz z jakich dodatkowych źródeł zarobkowania korzystają współcześni rolnicy, także z Regionu Kurpiowszczyzny.

Celem niniejszego opracowania była identyfikacja i analiza źródeł dochodów wiejskich gospodarstw domowych w powiatach ostrołęckim i łomżyńskim. Przeprowadzone badania wykazały, że w blisko 40% badanych gospodarstw, dochody z działalności rolniczej były podstawowym źródłem utrzymania rodzin wiejskich. W jednej czwartej gospodarstw, ich właściciele i członkowie rodzin rolnika, podejmowali dodatkową pracę zarobkową.

SŁOWA KLUCZOWE: Kurpie, dochody rodzin wiejskich, rozwój gospodarstw rolniczych

SUMMARY

The dynamics of economic transformation in Poland and educational opportunities have expanded the diversification of sources of income of rural families. Therefore, it is interesting to see what basic sources of income of rural families are and what additional sources of livelihood farmers use nowadays, in Kurpie

region as well. The purpose of this study was to identify and analyze the sources of income of rural households in Ostrołęka and Łomża districts.

Performed studies demonstrated that for nearly 40% of surveyed households, income from agricultural activities constituted a primary source of living for rural families. In one fourth of farms, their owners and family members have taken up extra paid work.

KEY WORDS: the Kurpie Region, income of rural families, development of agricultural farms

ROLA BANKU JAKO INSTYTUCJI WSPOMAGAJĄCEJ RÓŻNICOWANIE DOCHODÓW RODZIN WIEJSKICH

THE ROLE OF THE BANK AS AN INSTITUTION SUPPORTING OF RURAL FAMILIES INCOME DIFFERENTIATION

Wstęp

Polakie rolnictwo znacząco odstępuje poziomem gospodarowania od rozwiniętych krajów starej Unii Europejskiej. Różnica w wyniku z tradycjonalistą strukturą agrarną, nieodpowiednio wieloletnią i jednolita produkcją do wymagań odbiorców, a także z niedostateczną ilością wiedzy w zakresie nowoczesnych technologii produkcji, przy marketingu i zarządzaniu.

Restrukturyzacja naszego rolnictwa do przepływu energii, do w dalszym ciągu wymaga pomniejszenia dużych nakładów inwestycyjnych. Aby zwiększyć konkurencyjność polskich producentów rolnych na rynku europejskim oraz zaspokoić występujące wymagania konsumentów, dotyczyć jakości produkcji przy utrzymaniu niskich cen, niezbędna jest dalsza restrukturyzacja i nowoczesnienie sposobów gospodarowania. Do przewidzianych funkcjonowania każdego gospodarstwa rolniczego niezbędne są środki finansowe przeznaczane na inwestycje oraz bieżącą działalność produkcyjną.

Z powyższych faktów wynika, że bezdługością i pułkaniem strategii rozwoju rolnictwa są źródła jej finansowania [Woj. 1996]. Ograniczone zasoby kapitałowe polskich rolników powodują, że gospodarstwa rolnicze nadal nie są w stanie finansować swoich zamierzeń jedynie ze środków własnych [Klapacki 1997].

Niezbędne jest zatem pozyskiwanie środków finansowych ze źródeł obcych. Jedną z takich możliwości jest korzystanie z kredytów oferowanych przez banki. Na szczególną uwagę zasługują tu oferowane na rynku kredyty preferencyjne, do których stosowane są dopłaty z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

* dr inż. członek Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Gicińskiego, wykładowca w Wydziale Szkolei Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce, Dyrektor Banku BPS S.A. w Ostrołęce